

Fehîm-i Kadîm'in Şiirlerinde Gurbet

Mehmet ÜNAL*
Mehmet PEKTAŞ**

ÖZET

XVII. yüzyılın Divan şairlerinde Sebki Hindî'nin yoğun tesiri görülmektedir. Bu üslubun etkisiyle şiirlerde mânâ incelerken kapalı, girift bir hale gelmiş, az sözle çok şey anlatılmaya çalışılmış, insanın iç dünyasına dair, ıstırap, acı ve üzüntüler şiirin konusu olmuştur. Bu yüzyılda yaşamış olan Fehîm-i Kadîm de şiirlerinde benzer duyguları işlemekle beraber onun bu tutumu temsil ettiği üslubun yanında kısa hayatı boyunca yaşadığı talihsizliklerle de yakından ilişkilidir. Doğup büyüdüğü İstanbul'da arzu ettiği huzur ve rahatı bulamayan şair, buradan kurtulmak istemiştir. Çeşitli vesilelerle Kudüs, Mekke, Medine ve Edirne'ye gittikten sonra Mısır'a gitmiş ve yaklaşık 3 yıl burada kalmıştır. Fehîm-i Kadîm Mısır'da da umduğunu bulamayınca memleket hasreti çekmeye başlamış, vatanına karşı duyduğu derin özlemi ve içinde bulunduğu karamsar ruh halini şiirlerine yansıtmıştır. Şair, Mısır'dan memleketine doğru yola çıkmışsa da bu arzusuna kavuşmadan yolda vefat etmiştir.

Bu makalede, Fehîm-i Kadîm'in şiirlerinde memleket hasreti ve gurbet acısının yeri ve önemi araştırılmış, şairin hayatı ile şiirlerine yansıyan duygular arasındaki paralellikler ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Divan şiiri, Fehîm-i Kadîm, Gurbet, XVII. Yüzyıl, Sebki Hindî.*

Homesickness in Fehîm-i Kadîm Poems

ABSTRACT

The intense influence of Sebki Hindî is observed in the 17th century poets. By the effect of this style, the meanings in poems became intricate and enclosed. Much was tried to be explained by few words. Suffering, pain, and grief of man's inner world became the subject of poetry. Fehîm-i Kadîm, who lived in this century, also handled with similar feelings in his poems. This attitude of him is closely related to the literary style he represents as well as the misfortunes he lived during his short life. The author couldn't find peace and comfort in Istanbul, where he was born and grew up, and he wanted to get out of there. After travelling to Jerusalem, Mecca, Medina and Edirne on several occasions, he went to Egypt and stayed there almost three years. He couldn't find what he expected in Egypt and he started to feel homesick. He reflected his deep longing for homeland and pessimistic mood to his poems. Though he set off towards his hometown, he died on the way before his desire came true.

In this study, the place and importance of homesickness and land yearning in Fehîm-i Kadîm's poems has been analyzed. The analogies between the author's life and the feelings reflected in his poems is revealed.

Key Words: *Divan Poetry, Fehîm-i Kadîm, Homesickness, 17th Century, Sebki Hindî.*

* Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. e-mail: mehmetunal@sdu.edu.tr

** Gönen/Isparta Lisesi Edebiyat Öğretmeni. e-mail: mehmet.pektas32@gmail.com

Giriş

Asıl adı Mustafa olan Fehîm, aynı mahlası kullanan Süleyman Fehîm¹ ile karıştırılmaması için “kadîm” veya babasının mesleğinden dolayı “uncu-zâde” sıfatıyla anılmaktadır. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarla Fehîm'in hayatı tam olarak aydınlatılabilmiş değildir. Kaynaklarda şairin 1037/1627'de doğduğu², çok genç bir yaşta (10 yaşında), Örfî-i Şîrâzî'nin divanını istinsah ettiği bilgisi verilmektedir.³

Fehîm, İstanbul'da bir süre kâtiplik yaptıktan sonra Kudüs, Mekke, Medine ve Edirne'ye gider. Daha sonra Mısır'a vali tayin edilen Eyüp Paşa'nın maiyetine Bosnalı Mezâkî Süleyman Efendi'nin teşvikiyle katılarak 1054/1644 yılında Mısır'a gider.⁴

Mısır'da kısa bir süre de olsa rahat ettiğini ve Eyüp Paşa'nın takdirini kazandığını düşündüğümüz Fehîm'in huzuru çok geçmeden bozulur. Eyüp Paşa'ya yazdığı bir ıdyiede (K. VI), gonca dudaklı hurilerin öpücük toplamakta olduklarını söyleyerek gül bahçesine benzettiği Mısır'ın nimetler cennetine döndüğünü ifade eder (K. VI/7). Şair, Eyüp Paşa'dan memnuniyetini dile getirerek gönüllerden gamın gitmesini ister (K. VI/8).

Kasidenin sonuna doğru şairin sılıya dönme isteğine dair ince bir ima sezilir. “Sıla” sözünü şîre sokmanın bir şikâyet olacağını düşünen şair, bu sözü şîre sokmamak gerektiğini belirtir.⁵

Fehîm'in paşaya yakınlığı ve onun iltifatlarına mazhar olması birilerini rahatsız eder. Şairi çekemeyenler onu paşanın gözünden düşürmeyi başarırlar. Fehîm her ne kadar, Vali Eyüp Paşa'ya ondan af dilemek için kaside (K. VII) sunmuş olsa da bu kaside şairin affına vesile olamamıştır. Kasidede şair Mısır'la ilgili ifadeler (Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. İbrahim, Züleyha, Nil, Tur Dağı, Ad Kavmi, vb.) kullanarak Eyüp Paşa'yı överken Mısır'a karşı herhangi bir memnuniyetsizlik dile getirmez. Kasidenin tegazzül bölümünde kendi halinden, çektiği acılardan ve gurbetin verdiği sıkıntılardan bahseder (K. VII/45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52). Ardından şu beyitlerle af diler:

Yegâne dil-i nevâzâ kayd-ı mihnetden halâs eyle
Terahhum kıl esîr-i pâ-yı bende çâh-ı hırmâna (K. VII/53)

¹ XIX. yüzyılda yaşayan Süleyman Fehîm, Fehîm-i Kadîm'e hayranlığından dolayı onun mahlasını kullandı. Süleyman Fehîm, çeşitli memuriyetlerde bulundu. Beşiktaş Cem'iyyet-i İlmiyesi'nde Farsça dersleri verdi. Ahmed Cevdet Paşa, Fatin Efendi gibi isimlere hocalık etti. Divan'ının yanında, Sefinetü's-şuarâ ve Şerh-i Gazaliyyât-ı Sâib isimli eserleri vardır. (Vildan Serdaroğlu, “Süleyman Fehîm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, 2010, s. 87.

² Tahir Üzgör'ün değerlendirmelerine göre, şairin doğum tarihini daha önceki yıllara götürmek gerekir. Çünkü Safâî, Fehîm'in on sekiz yaşında, şairin yakın dostu olan Evliya Çelebi ise on yedi, on sekiz yaşlarında divan tertip ettiğinden bahseder. Yukarıdaki doğum tarihinin (1037/1627) doğru kabul edilmesi durumunda Fehîm'in 1049/1640'ta ölen IV. Murad için söylediği ünlü kaside on iki, on üç yaşlarındaki bir çocuk tarafından söylenmiş olacaktır, bu da pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca Şehrengîz'ini 1041/1631'de yazdığı göz önünde tutulursa doğum tarihi daha önce olmalıdır. (Tahir ÜZGÖR, *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, AKM Yay, Ankara, 1991, s. 4)

³ Üzgör, *age*, s. 4.

⁴ Şair, Mısır'a gidiş tarihini şu beyitte zikretmiştir:

Hisâb-ı sâl-i târîh-i Fehîm itdi bu mısra' hasr
Bîñ elli dörde üç târîh oldı 'azm-i bâdül'l- Mısır (Kt. XVI/1)

⁵ Nazm eyleme bir vech ile hüsn-i taleb gussa gele
Zîrâ ki mazmûn-ı sıla şî'r içre şekvâdur Fehîm (K. VI/18)

Hudâ'dur şâhidüm kim hâne-zâd-ı himmetem himmet
Revâ mı güm-sürâg olmak düşüp vâdi'-i hizlâna (K. VII/54)

Bu tîh-i 'acz içinde Hızır-ı lutfuñ reh-nümâ eyle
Mesîh-i himmetüñ gönder dil-i bîmâra dermâna (K. VII/55)

Bu isti'dâd ile olmaz mı istihdâma istihkâk
Dilerseñ imtihân it hâzıram teybîn-i burhâna (K. VII/56)

Şair, günahının doğru sözlü olmak olduğunu söyler, kıskançlıktan yakınır:
Budur ancak günâhum râst-gûyam yok sözüm aslâ
Hasûd-ı kec-hayâl ü kec-suhan kim fehm-i nâdâna (K. VII/60)

Vatandan ayrı olmasına ve gurbet belasına rağmen mevcut pozisyonunu korumak istediğini dolayısıyla paşanın yanında Mısır'da kalmak istediğini belirtir:
Belâ-yı kürbet-i gurbet firâk-ı gülşen-i aslî
Yine eydür bu nagme bülbül-i tab'-ı hoş-elhâna (K. VII/61)

Fehîm'in Eyüp Paşa'ya sunduğu kasideyle affa mazhar olamadığı açıktır. Bu durumun şair için bir kırılma noktası olduğunu düşünmekteyiz. Fehîm'in bu aşamadan sonra çektiği sıkıntılar artmış, Mısır'a bakışı adeta bir nefrete dönmüş ve şair vatan hasretini çok daha derinden çekmeye başlamıştır.

Yol giderlerinin karşılanması için Mısır kalesi dizdarı Mehmet Ağa'ya yazdığı kaside bu açıdan önemlidir. Şair, matla beytinde artık yolculuğun görüldüğünü söyler:

Bakınca cinbiş-i mir'ât-ı çarh-ı mînâya
Sefer göründü dil-i mübtelâ-yı şeydâya (K. VIII/1)

Bu kasidede şairin vatan hasreti ayyuka çıkmaktadır:
Hücûm itdi dil ü cânuma hevâ-yı vatan
Sabâ varursañ eger meclis-i ahibbâya (K. VIII/4)

Selâmum itmede îsâl eyle isti'câl
Hezâr-şevk ile a'lâya belki ednâya (K. VIII/5)

Mehmet Ağa yol harçlığını temin ederek şairin Mısır hazinesini İstanbul'a götüren bir kafileye katılmasını sağlamıştır. Fehîm, kafileyle yola çıkmışsa da sıtma veya veba yüzünden, İstanbul'a kavuşmadan Konya, Ilgın'da vefat etmiştir. Vefat tarihi 1057/1647 veya 1058/1648'tir. Evliya Çelebi, mezarının şehirdeki bir caminin mihrabı önünde bulunduğunu kaydetmektedir.

Sebk-i Hindî⁶ temsilcisi olan Fehîm'in şiirlerinde gerek kısa ve sıkıntılı hayatı

⁶ Sebk-i Hindî konumuzla doğrudan ilişkili olmadığından bu üslupla ilgili değerlendirmelere girmeyeceğiz. Sebk-i Hindî için ayrıca bkz: Ali Milani, *Şevket-i Bubarî ve O'nun Üslubunun Türk Edebiyatına Tesiri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Bölümü, Tez No:3026, İstanbul 1961; Ali Fuat Bilkan-Şadi Aydın, *Sebk-i Hindî ve Türk Edebiyatındaki Hint Tarzı*, İstanbul, 3F Yayınları, 2007; Halil Toker, "Sebk-i Hindî (Hind Üslubu)", *İlmî Araştırmalar*, 2, 1996: 141-150; Ömer Okumuş, "Hind Üslubu

gerekse Sebk-i Hindî tesiriyle ıstırap, karamsarlık, hayal kırıklığı, ümitsizlik geniş yer tutmaktadır. Rubâide Ömer Hayyam'ı örnek alan şair, bir rubaisinde Hayyam'ın aşkıyla sarhoş olduğunu, bu yüzden adının kötüye çıktığını, aşk ile rubaiye yönelip onun gibi zamanın şöhreti olduğunu söyler (R. XLVI).⁷ Tâlib-i Amulî, Senâî, Enverî, Hâkânî gibi şairleri beğenirse de kendisini hepsinin üstünde görerek Rum'da 'Örfî'ye eş olduğunu söyler:

Tâlib-i Âmül ü Senâyî'ye
Tâze mazmûnda hem-zamîr benem (G. CCVI/10)

Maşrıkum mâh-ı tab'-ı Enverî'dür
Mîhr-veş kevkeb-i Münîr benem (G. CCVI/11)

Husrevân-ı cihân-ı nazma bugün
Vâdi-i 'acizde Zahîr benem (G. CCVI/12)

Olsalar sözde cümle Hâkânî
Yine mîrân-ı nazma mîr benem (G. CCVI/13)

Misli yokdur 'Acem'de gerçi Fehîm
Rûm'da 'Örfî'ye nazîr benem (G. CCVI/16)

Fehîm'in Nailî, Neşâtî, Vecdî, Tıflî, Fasîh, Sürûrî, Nâbî, Cevrî, Nahîfî, Şeyh Galib, Nevres-i Kadîm, Enderunlu Vâsîf, Nâmîk Kemal ve bütün Encümen-i Şuarâ şairleri üzerinde etkileri görülmektedir. En önemli eseri Divan⁸ olup İstanbul Üni-

(Sebk-i Hindî), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, *Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Erzurum 1989, s.107-117; Şener Demirel, 17. *Yüzyıl Sebk-i Hindî Şairlerinden Nailî ve Febm'in Şiirlerinde Soyutlama ya da Alışılmamış Bağdaştırmalar, Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî*, Turkuaz Yay., İstanbul 2006, s. 35-88; Halil Toker, *Sebk-i Hindî: Hint Düşünce Tarzının Edebiyata Yansıması ve Urdu Dilindeki Sebk-i Hindî, Sözde ve Anlamda Farklılaşma-Sebk-i Hindî*, Turkuaz Yay., İstanbul 2006, s. 155-171; Kamer Aryân *Fars Şiirinin İçinde Hindî Adıyla Meşhur Üslubun Ortaya Çıkışı ve Özellikleri, Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî*, Haz. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, Turkuaz Yay., İstanbul 2006; İsrail Babacan, *Klasik Türk Şiirinde Sebk-i Hindî (Hint Üslubu)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. SBE, Ankara 2008; Halûk İpekten, *Nâilî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ Yay., Ankara 1987; F. Tulga Ocak, "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Divan Edebiyatı ve Sebk-i Hindî", *Türkler*, C. 11, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002; Cafer Mum "Orta Klasik Dönem (1600-1700) Sebk-i Hindî", *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul 2007.

⁷ Nâcâr ki mest-i 'aşk-ı Hayyâm oldum
Bu çâr-sû-yı cihânda bed-nâm oldum
'Aşk ile idüp ru'bâ'ie meyl Fehîm
Hayâm-sıfat şöhret-i eyyâm oldum (R. XLVI)

⁸ Çeşitli kütüphanelerde yazmaları bulunan eserin, yeni harflerle ilk basımı herhangi bir incelemeye tabi tutulmadan Sadettin Nüzhet Ergun tarafından yapılmıştır. Çalışma, 16 kaside (kasidelerden birisi sâkinâme olarak geçmektedir.), 1 terci-i bend, 2 terki-i bend, 1 tesmin (kitapta müsemmen olarak geçmektedir), 17 kıt'a (8 tanesi tarih düşürmek üzere yazılmıştır.), 285 gazel, 54 rubaiyi ihtiva etmektedir. (Sadettin Ergun, *Febim*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934.)

Tahir Üzgör, Fehîm üzerine doktora tezi yapmıştır. Üzgör, 8 nüshayı karşılaştırarak Divan'ın tenkitli metnini hazırlayarak bütün şiirleri günümüz Türkçesine çevirmiş, şairin hayatı hakkındaki birtakım yanlış bilgileri tahsis etmiş ve karanlıkta kalan bazı noktaları aydınlatmıştır. Bu çalışma, 17 kaside, 1 terci-i bend, 4 terki-i bend, 1 tesmin, 2'si Farsça olmak üzere 18 kıt'a (11 tanesi tarih düşürmek üzere yazılmıştır), 3'ü

versitesi Kütüphanesi'nde bir yazma içerisinde (TY, nr. 2932), Şehrengîz⁹ (vr. 60a-64b), Bahr-ı Tavîl¹⁰ (65a-66b), Tercüme-i Letâif-i Kümmelîn¹¹ (66a-73b), Durûb-ı Emsâl-i Türkî (73b-79a)¹² isimli eserleri de yer almaktadır.

Fehîm'i Kadîm'in Şiirlerinde Gurbet¹³

Fehîm, doğup büyüdüğü İstanbul'da arzuladığı hayatı bulamamış ve mutlu olamamıştır. Mısır'a gitmeden önce İstanbul'da yazıldığı düşünülen şiirlerinde tarihinden şikâyet etmekte, huzursuzluğundan, acizliğinden dem vurmaktadır. Şair bu şiirlerde bazen daha sonra özlemini çekeceği Rum'dan da şikâyet etmektedir. Yöneticilerin olumsuz tutumlarından, belli kişileri kollayıp gözettiklerinden, gönül ehline ihanet ettiklerinden, şairlerin mana hırsızlıklarından, şiir kabiliyetleri olmadığından, yakınır durur:

Yâ Rabb 'anâsırım meger oldı gumûm-ı Rûm
Kim eyledûn gıdâmı hemîşe semûm-ı Rûm (TB. I/2-1)

Pür kıldılar derûn-ı dilüm seng-i ta'n ile
Dil-teng itdiler beni yâ Rab hüçûm-ı Rûm (TB. I/2-2)

Çün kalb-i Rûm mûrdan elbetde tîredür
Âzâr-ı cân-ı şîr-dilândur lüzûm-ı Rûm (TB. I/2-3)

Erbâb-ı tab'a bûy-ı gül olsa semûm olur
Hüs-n-ı tynete nesîm-i sabâ mesmûm-ı Rûm (TB. I/2-4)

Bülbül harâbe-zâr-ı cihân içre derbeder
Gülzâr mesken-i ferâh-âbâd-ı bûm-ı Rûm (TB. I/2-5)

Mey içme sevme dilberi zevk itme mutlakâ
Ma'zûr tut ki böyledür ey dil rüsûm-ı Rûm (TB. I/2-6)

Zülfe tolaşma kim sebep-i habs-i dîndür
Ma'kûsdur yümünde hemânâ-yı şûm-ı Rûm (TB. I/2-7)

Farsça olmak üzere 296 gazel, 3'ü Farsça olmak üzere 59 rubaiyi ihtiva etmektedir. (Tahir ÜZGÖR, *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, AKM Yay, Ankara, 1991.)

Özgen Felek, Fehîm-i Kadîm Dîvân'ını tahlil etmiştir. (Özgen Felek, *Fehîm-i Kadîm Dîvân'ının Tablâli*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv., SBE, Elazığ 2007.)

⁹ Divanında Nedim'i müjdeleyen bir çapkınlık sınırında kalan Fehîm Şehrengîz'inde müstehcenliğin bayağılığına iyice düşmüş görünmektedir. (Üzgör, *age*, s. 296).

¹⁰ Bahr-ı Tavîl, Fehîm'in, 97 beyitlik ilk bölümden sonra sırasıyla Arap, Arnavut, Ermeni, Rum, Yahudi, Tatar, Acem, Kürt, Türk ve kendi ağzından olmak üzere 10 bölümden ibaret olup Şehrengîz'in bir devamı şeklinde hemen hemen aynı derecede müstehcendir. (Üzgör, *age*, s. 296).

¹¹ Eski büyüklerin söylediği, saçma gibi görünen, fakat ibret verici mahiyette olan 80'den fazla latifenin bulunduğu eser dinî-tasavvufî nitelikteki latifelerle başlamakta, arada müstehcen latifelere ve Nasreddin Hoca fıkralarına da yer verilmektedir. (Üzgör, *age*, s. 296).

¹² Şair, atasözlerini alfabetik sırayla vermekte ve yer yer müstehcenliğe kaçmaktadır. (Üzgör, *age*, s. 296).

¹³ Çalışmamızda, Fehîm-i Kadîm Divanının Tahir ÜZGÖR tarafından yapılan neşri esas alınmış, alıntılarımızda adı geçen yayındaki numaralandırmalar muhafaza edilmiş, gazel G., kaside K., terkib-i bend TB., kıt'a Kt., rubai R., kısaltması ile gösterilmiştir: Tahir ÜZGÖR, *age*, Ankara 1991.

Şair, ya canını alması ya da kendisini Rum'dan kurtarması için Allah'a yalvarır:
 Yâ Rab eyle baht-ı bed-şûmdan halâs
 Ya kıl beni helâk ya it Rûm'dan halâs (TB. I/2-8)

Fehîm, vatanından ayrılıp Mısır'a gittikten sonra ise gurbet acısı çekmeye başlar ve bu acıyı şiirlerine aksettirir. Şiirlerde derin bir teessür ve gariplik görünmektedir. Kimi beyitlerde şair doğrudan doğruya gurbette kalışından şikâyet ederken kimi beyitlerde ise gurbet duygusu yârden ayrılık, ona kavuşamama veya karşılıksız sevmek şeklinde tezahür etmektedir. Divan şiirinin âşık, sevgili ve ağyar arasında cereyan eden aşk dünyasının gereği olarak âşık sürekli sevgilinin yanında bulunmayı ister, fakat bu onun için hemen hemen imkânsızdır, sürekli sevgiliden ayrı, gurbette, garip bir hâlde, ayrılık acıları içinde; ona kavuşma özlem ve ümidi ile yaşar. Şairlerin değişik sebeplerle vatanlarından ayrı düşmeleri sevgiliden ayrı kalma duygusunu biraz daha beslemiştir.¹⁴

Fehîm, "gurbetüz" redifli şiirinde vatandan ayrılığı samimi duygularla anlatmıştır. Şair, gurbeti, bir okyanus, kendisini de bu okyanusun içerisinde bir dalga olarak görür. Bazen de gurbet uçsuz bucaksız bir çöl; şair, bu çölde savrulan kasırgadır. "ummân" ve "bâdiye" benzetmeleriyle sonsuzluk hissi uyandırılmakta şair adeta gurbetin kendisi için içinden çıkılmaz bir yer olduğunu hissettirmekte, tutunacak hiçbir yerinin olmadığını, çaresiz ve bezgin bir ruh hali içerisinde bulunduğunu düşündürmektedir. Mısra başlarında kullanılan "geh" kelimesi de şairin duygusal savruluşlarını göstermektedir:

Geh mevc-veş müsâfir-i 'ummân-ı gurbetüz
 Geh gird-bâd-ı bâdiye-gerdân-ı gurbetüz (G. CXXXII/1)

Şairin gönlü bir kayık gibi uçsuz bucaksız denize salınmıştır.
 Mahabbet lüccesi dirler ki tâ ka'rındadır sâhil
 Gönül kim zevrakın bir bahr-ı bî-pâyâna salmışdur (G. LXXV/5)

Şair, bazen de kabarcıklarla dolu bir sel gibi yola düşüp gurbetin vadilerinde dolaşır durur:

Geh seyl-i pür-habâb gibi 'azm-i râh idüp
 Vâdi-neverd-i hâne-be-dûşân-ı gurbetüz (G. CXXXII/2)

Fehîm'in vücudu gurbet çölünde güneşin hararetiyle mahvolmuştur. Buna rağmen hâlâ bir serap gibi gurbet çölündedir. Mısır'ın sıcak bir memleket olması gerçeğine dayanan beyit, şairin ruhen yıprandığı gibi bedenen de yıprandığını düşündürmektedir:

Mahv eyledi vücûdumuzu tâb-ı âfitâb
 Hâlâ serâb-ı deşt ü beyâbân-ı gurbetüz (G. CXXXII/3)

¹⁴ Abdülkerim Gülhan, "Divan Şiirinde "Gurbet ve Gariplik Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 14, İstanbul 2006, s. 132.

Şair, gurbet hayatı yaşadığı Mısır'a ait mazmunları sıklıkla kullanmakta ve bu bölge ile ilgili telmihler yapmaktadır. Kendi hali ile Hz. Yusuf arasında ilgi kurarak tıpkı onun gibi Mısır'da esir olduğunu, gurbet zindanında hayran bir şekilde oturduğunu belirtir:

Yûsuf-veş itdi baht bizi Mısır'da esîr
Hayran-nişîn-i gûşe-i zindân-ı gurbetüz (G. CXXXII/4)

İçinde bulunduğu ruh hali ve vatan hasretiyle, şair Mısır'ı bir viranelik olarak görür.

Hasm-ı garîb böyle diyâr-ı garîb yok
Vîrâne-zâr-ı Mısır'da hayrân-ı gurbetüz (G. CXXXII/5)

Mısır, Fehîm için zindandan farksızdır, onun gönlü Rum dilberlerinin güzelliğine müştaktır:

Mâlik-i Yûsuf da olsañ Mısır zindândur Fehîm
Gönlümüz müştâk-ı hüsn-i dilberân-ı Rûm olur (G. LXXXII/5)

Fehîm, Yusuf kıssasına telmihle, bulunduğu yeri Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'u kaybettikten sonra yıllarca hüznü ve ıstırap içerisinde ağlayarak yaşadığı yer olan "beytü'l-hazen"¹⁵ olarak görür:

Yâd eylemez mi Mısır-ı safâda 'azîz olan
Beytü'l-hazen-nişîn-i Fehîm-i zelîlden (G. CCXXXVI/7)

Ne içki meclisleri, ne sevgili, ne de gezip eğlenme şairin ruhunu teskin edebilir. O, sersem, sefil bir halde hayatını devam ettirmektedir:

Ne bezm-i bâde ne ruh-ı sâde ne geşt-i bâğ
Sergeşte-gân-ı bî-ser ü sâ mân-ı gurbetüz (G. CXXXII/6)

Şairi Mısır'a bağlayacak bir dilrübâ da yoktur. Zülûf gibi perişan bir halde kalmıştır:

Bir dilrübâ da yok ide beste-pâ bizi
Zülûf-i bürîde gibi perişân-ı gurbetüz (G. CXXXII/7)

Yanında bir dilrûba olsa da Fehîm'in huzur bulacağı şüphelidir. Bir beytinde söylediği üzere yâr ile yek-vücut olsa da o yine firkattedir:

Yine firkattedür 'âşık olursa yâr ile yek-ten
Felek bîhûde Kays-ı vâdi'-i hicrâna salmışdur (G. LXXXV/4)

Şair, gönül sefasının sermayesini gurbette telef etmiştir:

Sermâye-i safâ-yı dili eyledük telef
Tahsil-i sâz-mâye-i hirmân-ı gurbetüz (G. CXXXII/8)

Fehîm, evinden ve yurdundan ayrı düştüğünü söyleyerek kıyamet günü, elinin gurbetin eteğinde olacağını söyler:

Dâr ü diyâr-ı yârdan itdi cüdâ Fehîm

¹⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yay., İstanbul 2009, s. 70.

Rûz-ı kıyâm dest-be-dâmân-ı gurbetüz (G. CXXXII/9)

Fehîm, derin bir karamsarlık içerisinde. Kendisini “hasret-zede” olarak niteler. Herkese yardım edici olan Hızır bile kendisine yardım etmek yerine yolunu keserse şaşırılmamak gerekir:

Cân-ı hasret-zedeyüz ‘azim-i şehri-hırmân
Hızır-ı tevfiğ bize reh-zen olursa ne ‘aceb (G. XVI/8)

Şair, vefasız ve merhametsiz olsa da İstanbul’un güzellerini özler:
Hakikat bî vefâ nâ-mihribân hûbân-ı İslâmbol
Yine dil ârzû eyler ne çâre ülfet olmuşdur (G. LXXVII/6)

Kendisini bülbüle benzeten Fehîm, vatan sabahının gülünü özler ve kanlı gözyaşları döker:

Fehîmâ ‘andelîb-i gülşen-i şâm-ı garîbâna
Gül-i subh-ı vatan hûn-ı sirişk-i gurbet olmuşdur (G. LXXVII/10)

Sevgiliden ve memleketten ayrılmış olan şairin işi, sabah akşam vatan ve vatana dönüş hayali kurmaktır:

Garîb-i yâr ü diyâram sabâh u şâm müdâm
Vatan hayâlî ile fikr-i râhdur kârum (G. CCXVI/4)

Fehîm’in gözüne Rum’un hayali bazen öylesine hücum eder ki Mısır şehri vehmedilen bir nokta gibi kalır:

Çeşmüme gâhî hâyâl-i Rûm eder şöyle hücum
Kim sevâd-ı Mısır gûyâ nokta-i mevhum olur (G. LXXXII/3)

Şair, kendisini ayrılığa sevk eden talihinden şikâyet eder:
Eyledi hem vasdan mehcûr hem mahrûm-ı nâz
Görmesün yâ Rab sa’âdet tâlî-i bed-ahterüm (G. CCXXV/6)

Fehîm’e göre Rum’da zelil olmak içinde bulunduğu durumdan binlerce kere yeğdir. Mısır’a aziz olmayı istemez:

Zelil olmak Fehîmâ Rûm’da biñ vech ile yegdür
Baña lâzım degüldür mülk-i Mısır içre ‘aziz olmak (G. CLXI/7)

Şair, büyük bir umutsuzluk içerisinde. Kendisini firkat şehrinin surlarına benzetir. Arzu yurdunun ümitsizliğin cilvegâhı olduğundan yakınır:

Şehr-bend-i firkat-i yâram hezâr efsûs kim
Cilvegâh-ı nâ-ümidî oldu kûy-ı ârzû (G. CCXLIX/3)

Mısır’dan redifli kıt’ada Fehîm’in çektiği gurbet acısı Mısır’a karşı büyük bir nefrete dönüşmüştür. Muhtemelen bu şiir Fehîm’in vatana dönüşünün kesinleştiği, Mısır’dan ayrılmasına yakın bir zamanda yazılmıştır.

Cennet kapısı da olsa bir daha Mısır’dan geçmemeye ahd eder:
‘Ahdüm olsun ger der-i cennet olursa ey Fehîm

Sag olursam geçmeyem bir dahı bâb-ı Mısır'dan (Kt. III/1)

Canı tende olduğu sürece Mısır'ın suyu ab-ı hayat olsa ve Hızır bu suyu Fehîm'e teklif etse bile içmek istemez:

Tâ ki cânım tendedür mâü'l-hayât olsa eger
İçmeyem Hızır eylese teklîf âb-ı Mısır'dan (Kt. III/2)

Fehîm güneş olsa, Mısır'ın üstüne doğmayacağını; Mısır güneş, kendisi ay olsa, o güneşten ışık almayacağını söyler:

Mihr olursam ol ufukdan itmeyem kat'a tulû'
Mâh olursam almayam nûr âfitâb-ı Mısır'dan (Kt. III/3)

Eğer Hz. İsa'nın nefesi, Mısır'dan geçecek olsa, o nefes sam yeli olur (Kt. III/4), güneş ve ay Mısır toprağını gözüne sürme etseydi, ay âmâ olur güneşin ışığı insanları kör ederdi (Kt. III/5). Mısır'ın gül bahçelerinde bülbüller bile susmuş haldedir, her harabe karga sesleriyle doludur (Kt. III/6).

Fehîm'in Mısır'a büyük umutlarla gittiği anlaşılmaktadır. Şair, Mısır'ı farklı hayal etmiş belki de kendisine Mısır farklı anlatılmıştır. Mısır'da gönlün kâm alacağı bir genç şuh da yoktur. Fehîm, bu durum karşısında hayrette kalmıştır:

Bir cüvân şûh yok kim kâm ala andan gönül
Ben hele hayrette kaldum kâm-yâb-ı Mısır'dan (Kt. III/7)

İmla itibarıyla “serâb شراب” ve “şarâb (شراب)” kelimeleri arasında ilgi kuran şair, Mısır şarabından eser, bulunmadığını bunun ancak serap olduğunu söyler:

Nokta-i şekki görüp sañma serâb olsa şarâb
Yokdur ey 'ârif nişân aslâ şarâb-ı Mısır'dan (Kt. III/8)

Fehîm, sonraki beyitlerde üslubunu daha da sertleştirmekte, adeta içini döktükçe hiddete gelmektedir. Mısır'ın sayısız eşeğinin tepişirken çıkardıkları tozdan gözü bulanık hale geldiği için, çok temaşa etmesine rağmen burada hiç insan göremediğini söyler:

Çok temâşâ itdüm âdem görmedüm zîrâ gözüm
Hiredür gerd-i himâr-ı bî-hisâb-ı Mısır'dan (Kt. III/9)

Mısır'ın ihtiyar ve gençlerinin mizaçlarının sorulması halinde Fehîm'in cevabı, develer zayıf vücutlu, ağızları köpük dolu, eşekler ise kuvvetli şeklindedir:

Üştürân lâgar-ten ü pür-kef-dehen harlar kavî
Ey su'âl iden mizâc-ı şeyh ü şâb-ı Mısır'dan (Kt. III/10)

Mısır'ın harap köşelerinde hazineler çıksa da ejderler ülkesi ve baykuşlar yurdu olsa revadır. (Kt. III/11) Mısır, Fehîm için bir azap yerinden farksızdır. Şair, Cehennem'e gidenlerin Mısır azabıyla korkutulup korkutulmadığını merak eder:

Dûzaha varmış bir âdem var ise versün haber
Âşiyânı korkudurlar mı 'azâb-ı Mısır'dan (Kt. III/12)

Fehîm'in serzenişlerinden Mısır'ın velileri de nasibini alır. Mısır'ın arsızlarından, utanmazlarından himmet umanlara seslenerek, Mısır evliyasının bile çıplak başları avuçların içinde bir halde gezdiklerini söyler:

Evliyâsı ser-bürehne-gîr der-kef gezmede
İzz ü nân-ı himmet ummân bî-hicâb-ı Mısır'dan (Kt. III/13)

Şiirin sonuna doğru, Mısır kitabından istifade ettiğini, Firavun'unun davranışlarının anlamına vakıf olduğunu söyleyerek (Kt. III/14), Mısır'a bir daha uğramak istemediğini yineler. Eğer Yusuf, atının örtüsünü, Aziz ise üzengisini tutsa bile artık Mısır'dan uzak duracağını söyler (Kt. III/15). Hatta şair, Mısır'dan o kadar nefret etmiştir ki buradan ayrılıncaya kadar Mısır'ı gözlerinin görmemesi için uyanmak istemez:

Görmesün çeşmüm ebü'n-nevm eyleyem her dem gidâ
Tâ gidince olmayan bîdâr hâb-ı Mısır'dan (Kt. III/16)

Sonuç

Fehîm'in kısa hayatı bir takım talihsizliklerle doludur. Şair, doğup büyüdüğü, İstanbul'da aradığı huzuru ve rahatı bulamamış ve muhtemelen büyük umutlarla Mısır'a gitmiştir. Mısır'da kısa süre de olsa huzur içerisinde yaşadığını tahmin ettiğimiz Fehîm'in buradaki huzuru kısa süre sonra bozulmuş ve şair eskisinden daha bezgin bir ruh haline bürünmüş ve bir zamanlar kötülediği Rum'u özler hale gelmiştir. Fehîm'in şiirlerinde karamsarlık, ümitsizlik ve yalnızlık havasını sadece devrin hâkim üslubu Sebki Hindî'ye bağlamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Fehîm'in şiirine özel hayatının ve şahsî heyecanlarının da en az Sebki Hindî kadar büyük katkısı vardır. Divan şiirinde gurbetten genellikle bu edebiyatın estetik dünyasının gereği olarak sevgiliden ayrı kalma anlaşılrsa da Fehîm, gerçek anlamda gurbeti yaşamış ve şiirlerinde de anlatmıştır. Mısır ve Rum'la ilgili ifadelerinde yer yer mübalağalar olsa da bütüne bakıldığında şairin samimi olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- BABACAN, İsrail, *Klasik Türk Şiirinde Sebki Hindî (Hint Üslubu)*, Gazi Üniversitesi, SBE., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- BAYKUT, Hakan, *Sebki Hindî Şairlerinin Nâ'îlî, Neşâtî, Fehîm, Şebri ve Şeyb Gâlib Kasidelerinde Övme ve Övünme*, Fırat Üni, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.
- BAYRAM, Ersin, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Kültür Unsurları*, Balıkesir Üniv. SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2010.
- ÇAPAN, Pervin, *Mustafa Safâî Efendi, Tezkire-i Safâî (Nubbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, AKM Yay., Ankara 2005.
- DEMİREL, Şener, *17. Yüzyıl Sebki Hindî Şairlerinden Nâ'îlî ve Fehîm'in Şiirlerinde Soyutlama ya da Alışılmamış Bağdaştırmalar*, Turkuaz Yay., İstanbul 2006,
- DURKAYA, Hayriye, "Fehîm-i Kadîm Divanı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal Of International Social Research*, Volume: 3 Issue: 15, S. 13-27.

- EKİNCİ, Ramazan, “Fehîm-i Kadîm’in Latîfeleri: Tercüme-i Letâyif-i Kibâr-ı Kümmelîn”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 8/4 Spring 2013.
- ERGUN, Sadettin, Fehîm, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1934.
- FELEK, Özgen, Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nın Tahlîli, Fırat Üniv., SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2007.
- GÖREN, Sani, 17. Yüzyıl Şairinden Fehîm-i Kadîm, Âsık Ömer ve Karacaoğlan’ın Şiirlerinde Hayvanlar, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- GÜLHAN, Abdülkerim, “Divan Şiirinde Gurbet ve Gariplik Üzerine”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 14, İstanbul 2006, s. 132.
- GÜNDÜZ, Erol, “Subhîzâde Feyzî’nin Fehîm-i Kadîm, Nâ’îli-i Kadîm ve Neşâtî’ye Yazdığı Nazireler” *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, Volume 7/3, Summer, 2012.
- İSPİR, Meheddin, “Fehîm-i Kadîm Divanı’nındaki Temmûziye Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, The Journal of International Social Research, Volume 2/6 Winter 2009, s. 339-349.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yay., İstanbul 2009.
- SERDAROĞLU, Vildan “Süleyman Fehîm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, 2010, s. 87.
- UNDU, Sevda, Fehîm-i Kadîm Dîvânı’nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları, Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007.
- ÜZGÖR, Tahir, Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân’ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, AKM Yay, Ankara, 1991.